

Śląsk austriacki i Śląsk pruski w prasie galicyjskiej w latach 1916–1922

MIROŚŁAWA SAGAN-BIELAWA*

CITATION: Sagan-Bielawa M., 2024, Śląsk austriacki i Śląsk pruski w prasie galicyjskiej w latach 1916–1922, „*Stylistyka*” XXXIII: 5–21, <https://doi.org/10.25167/Stylistyka33.2024.1>

1. Uwagi wstępne

W niniejszym artykule przedmiot analizy stanowi nazwa *Śląsk*, jej zakres i znaczenie z punktu widzenia przeciętnego Galicjanina, Polaka z zaboru austriackiego, czytelnika polskich gazet codziennych wydawanych we Lwowie i w Krakowie. Analiza dotyczy okresu schyłkowego w historii cesarsko-królewskiej Galicji, od połowy I wojny światowej do pierwszych lat po odzyskaniu niepodległości przez Polskę.

Kluczowa dla tego ujęcia jest kategoria przestrzeni. Jak zauważa Bożena Witosz, stylistykę z takimi dziedzinami, jak lingwistyka kulturowa, etnolingwistyka czy kulturoznawstwo, łączy przekonanie, że doświadczenie przestrzeni jest zapośredniczone kulturowo. „Jest ono bowiem z jednej strony zawsze związane z subiektywną percepcją i wartościowaniem, z drugiej – zależy od wykształconych w danym środowisku kulturowym zachowań znakowych”

* <https://orcid.org/0000-0003-2940-9259>, Uniwersytet Jagielloński, Kraków, Polska, m.sagan-bielawa@uj.edu.pl

(Witosz 2009: 181). Wśród dziedzin bliskich pod tym względem stylistyce można zatem wymienić również onomastykę kulturową.

Artykuł opiera się na dwóch założeniach odnoszących się do funkcjonowania nazw własnych w przestrzeni i – co ważne ze względu na ujęcie historyczne tematu – w czasie. Pierwsze założenie mówi, że identyfikujące przestrzeń nazwy własne (toponimy) jako znaki podlegają interpretacji kulturowej, drugie – to założenie o historycznej niestałości nazw własnych. Badanie zmian zachodzących w onomastykonie Ewa Rzetelska-Feleszko uznaje za jedno z głównych zadań onomastyki kulturowej. Wyróżnia przy tym dwa procesy najbardziej warte uwagi: zmiany funkcji (np. przejście od funkcji neutralnej nazwy do ekspresywnej, politycznej, symbolicznej) oraz zmiany treści nazwy w komunikacji pod wpływem – jak pisze – „czynników należących do zjawisk kulturowych”, do których zalicza sytuację polityczną, procesy cywilizacyjne i globalizacyjne (Rzetelska-Feleszko 2007: 59).

Powyższe założenia wiążą się z koncepcją mapy mentalnej czy geografii mentalnej Wojciecha Chlebdy, którą definiuje on jako

[...] nadbudowane nad kartograficznymi mapami fizycznymi i politycznymi wyobrażenie zbiorowe danej wspólnoty o ustrukturyzowaniu jej przestrzeni i rozlokowaniu względem siebie wypełniających ją obiektów nie tylko w dwóch tradycyjnych dla map wymiarach – szerokości i długości – ale także (i to przede wszystkim) w pionie aksjologicznym (Chlebda 2014: 43).

Mapę mentalną można odczytać ze sposobu wykorzystania określonych nazw własnych oraz ich derywatów w budowaniu narracji, z kontekstu, w jakim się znalazły (lub z samego faktu, że w tekście się nie znalazły), z nacechowania stylistycznego, z ich uszeregowania, z przeciwstawień i porównań, z metafor i metonimii opartych na onomastykonie. Zmienność zakresu nazw własnych – zawężanie czy rozszerzanie referencji – obserwujemy w tekstach, ustalamy nowe lub dawne znaczenie nazwy na podstawie kontekstu.

Podobnie jak Rzetelska-Feleszko (2007), Chlebda zwraca uwagę na konieczność obserwacji wszelkich zmian, twierdząc, że historycznej zmienności podlegają zarówno sama mapa mentalna, jak i umiejętność odczytywania wyobrażeń przestrzennych utrwalonych w tekstach (Chlebda 2002: 19–21). Ten aspekt geografii mentalnej zostanie pokazany na przykładzie użycia nazwy *Śląsk* w prasie galicyjskiej, a więc przy ograniczeniu perspektywy do jednego punktu widzenia – do Galicji. Celem niniejszej analizy jest pokazanie ewolucji, która zachodzi w świadomości społecznej mieszkańców Galicji, czego

przejawem są zaobserwowane w ciągu kilku lat zmiany w funkcjonowaniu określonych choronimów w prasie.

Oprócz podstawowego choronimu *Śląsk* w analizie uwzględniono zestawienia z przymiotnikami: *górnny, cieszyński, opolski, austriacki, pruski*, stanowią one bowiem człony dyferencyjne w młodszej warstwie nazewnictwa, ale i rodzaj odniesienia do zakresu bazowej nazwy. Szczególną uwagę należy tu zwrócić na zasygnalizowaną w tytule opozycję *pruski – austriacki*, ważną ze względu na historyczne uwarunkowania, w jakich kształtowała się mapa mentalna Galicjanina. Pierwotnie człony *pruski, austriacki* nie wchodziły w skład propriów, ponieważ oficjalne nazewnictwo obu części Śląska było inne. Dlatego też w tytule oraz w tekście artykułu formy *Śląsk pruski, Śląsk austriacki* zostały potraktowane raczej jako deskrypcje oznaczające część Śląska należącą do Prus oraz część należącą do Austrii i nie zastosowano pisowni przymiotników wielką literą jako części nazwy własnej¹. Trzeba jednak pamiętać, że ta opozycja na trwałe wpisała się we współczesny dyskurs historyograficzny i obecnie połączenia *Śląsk Pruski / Śląsk Austriacki* mają status proprialny, co można zaobserwować np. w opracowaniach historycznych (np. Bahlcke 2011), jak również językoznawczych (Labocha 1997; Greń 2014)².

2. Nazwa *Śląsk* i nazwy pochodne – uwarunkowania historyczne

Choronim *Śląsk* należy do kanonu zakorzenionych w polskiej świadomości społecznej historycznych nazw regionów, obok takich nazw jak: *Wielkopolska, Małopolska, Mazowsze, Pomorze*. Utrwaliły się także zestawienia nazywające śląskie subregiony: *Górny Śląsk, Dolny Śląsk, Śląsk Cieszyński, Śląsk Opolski*. Jednak przeszłość Śląska – począwszy od średniowiecza – to zmieniające się układy polityczne i strefy wpływów, przesuwane w różnych kierunkach granice księstw i cesarstw, stąd też najstarsze nazewnictwo – *Śląsk, Dolny Śląsk, Górny Śląsk* – na każdym etapie historii wymaga zdefiniowania. Joachim Bahlcke,

¹ Koresponduje to częściowo z pisownią oryginalną stosowaną w cytowanych źródłach. W początkowych dekadach XX wieku człony odróżniające w nazwach geograficznych – stojące na drugim miejscu (np. *Śląsk górny, Śląsk opolski, Śląsk cieszyński*) – pisane były w prasie galicyjskiej częściej małą niż wielką literą.

² Jak można sądzić na podstawie zapisu w publikacjach (tzw. *Śląsk Austriacki*), badacze ci traktują to nazewnictwo jako obiegowe (Labocha 1997: 62; Greń 2014: 255).

współautor polsko-czesko-niemieckiej monografii o Górnym Śląsku, śledząc zmieniający się zakres choronimów *Śląsk* i *Górny Śląsk*, stwierdza „znaczny zamęt” (Bahlcke 2011: 32). „To, co w pojedynczym przypadku rozumiano pod pojęciem «Górny Śląsk», lub co ludzie odczuwali jako typowo górnośląskie, było w różnych czasach zawsze czymś innym” – pisze historyk (Bahlcke 2011: 35). Tak jest też do dzisiaj.

Współcześnie *Śląsk* pełni rolę „etykietki” oznaczającej region przemysłowy, od 1999 roku – także województwo śląskie, używanej w komunikacji zarówno nieoficjalnej, jak i oficjalnej (np. w mediach). Jest nośnikiem stereotypów – *Śląsk* to przemysł, kopalnie, zanieczyszczone powietrze (Rykiel 1989; Żywicka 2006; Sagan-Bielawa 2017). Jak podkreśla Jolanta Tambor, dla większości polskiego społeczeństwa stolicą Śląska są Katowice, a Dolny Śląsk z Wrocławiem nie jest „rzeczywistym Śląskiem” (Tambor 2008: 39). Z części historycznego Górnego Śląska wyodrębnia się Opolszczyzna (Sagan-Bielawa 2017: 19–20). Podobne przesunięcia znaczeniowe można zaobserwować w przypadku nazw ludzi. Typowy Ślązak pracuje w kopalni, ewentualnie w hucie (Tambor 2008: 241–245). Tego rodzaju zawężoną perspektywę – „górnośląskie rozumienie nazwy Ślązak” (Greń 2000: 108) – wykazały również badania prowadzone przez Zbigniewa Grenia wśród mieszkańców Śląska Cieszyńskiego.

Kiedy istniało Królestwo Galicji i Lodomerii, Śląsk leżał w granicach Niemiec i tylko w niewielkiej części w Austrii. Był to podział sięgający XVIII wieku, gdy w wyniku wojen śląskich prowadzonych pomiędzy Austrią a Prusami w latach 1740–1742, 1744–1745 oraz wojny siedmioletniej (1756–1763) w cesarstwie Habsburgów została jedna ósma Śląska. Warto zwrócić uwagę, że w oficjalnym nazewnictwie części administracyjnych obie strony pozostały przy jednoczłonowym onimie *Śląsk*, co zwłaszcza w przypadku przegranej Austrii można interpretować jako przejaw roszczenia do utraconego obszaru. W cesarstwie Habsburgów utworzono Księstwo Śląskie (Herzogtum Schlesien)³ ze stolicą w Opawie. W 1782 roku obszar ten połączono administracyjnie z Morawami. Od 1849 roku, po wstąpieniu na tron Franciszka Józefa, Śląsk był – z pewnymi przerwami – samodzielnym krajem koronnym, od 1867 roku – podobnie jak Królestwo Galicji i Lodomerii – miał parlament i rząd krajowy. Nieoficjalną nazwą Śląska używaną w cesarstwie był

³ Późniejsza nazwa to Księstwo Dolnego i Górnego Śląska (Herzogtum Ober- und Niederschlesien). Bahlcke (2011: 28) podaje również formę Herzogtum Schlesien österreichischen Anteils, czyli Księstwo Śląskie części austriackiej.

Śląsk Austriacki (Österreichisch Schlesien). Ponadto, nawiązując do tradycji historycznych śląskich księstw (cieszyńskiego, opawskiego, karniowskiego), powszechnie posługiwano się dawnym nazewnictwem, również w nazwach instytucji i stowarzyszeń (np. Macierz Szkolna Księstwa Cieszyńskiego, Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego). Analogicznie – w języku polskim, czeskim i niemieckim – nazywano obszary wokół miast, np.: pol. *Kraj Cieszyński / Cieszyńskie, Kraj Opawski / Opawszczyzna, Obszar Karniowski*, cz. *Těšínsko, Opavsko, Krnovsko*, niem. *Teschener Land, Troppauer Land, Jägerndorfer Land* (por. Bahlcke 2011: 28–29). Zdaniem Janiny Labochy termin *Śląsk Cieszyński* zyskał popularność w XIX wieku (Labocha 1997: 22).

Natomiast w państwie pruskim w 1816 roku utworzono prowincję śląską (Provinz Schlesien) z siedzibą we Wrocławiu, w obrębie której wydzielono cztery rejencje, w tym rejencję opolską (Regierungsbezirk Oppeln). Graniczyła ona m.in. z cesarstwem austriackim i odrębną do 1846 roku Rzeczpospolitą Krakowską. Właśnie po podziale między Prusy a Austrię zakres pojęcia *Górny Śląsk*, jak pisze Maria W. Wanatowicz (2006: 40), „skurczył się” do pruskiej rejencji opolskiej, bo tam ta nazwa (niem. *Oberschlesien*) pozostawała w obiegu.

Reformy państwowe przeprowadzane w tym czasie w obu mocarstwach służyły modernizacji ustroju, ale i wzmocnieniu identyfikacji obywatela z państwem, co na podzielonym granicą Śląsku zaowocowało narastającym poczuciem odrębności jego dwóch części. Sprzyjało temu również zróżnicowanie polityki narodowościowej, w tym polityki oświatowej, która miała znaczenie dla rozwoju świadomości narodowej zróżnicowanej językowo i religijnie ludności. Powstałe w 1867 roku Austro-Węgry z zasady wspierały szkolnictwo w językach narodowych. Na Śląsku Cieszyńskim, który na pograniczu z Galicją ciążył kulturowo ku Polsce⁴, od lat 80. XIX wieku rozwijała się z powodzeniem polska oświata (zob. Labocha 1997: 98–99). W Prusach, w rejencji opolskiej szkolnictwo z polskim językiem wykładowym funkcjonowało dość dobrze po Wiośnie Ludów dzięki przychylności ks. Bernarda Bogedaina, tamtejszego radcy szkolnego w latach 1848–1858. Kolejne dekady przyniosły ograniczenia w nauczaniu języka polskiego w Prusach, zwłaszcza po zjednoczeniu Cesarstwa Niemieckiego w 1871 roku, za rządów kanclerza Bismarcka.

⁴ To odróżniało region cieszyński od opawskiego, gdzie konkurowali ze sobą Niemcy i Czesi.

Uwarunkowania geopolityczne miały również wpływ na kontakty z ziemiąmi polskimi i na zróżnicowanie relacji Ślązaków z Polakami z Wielkopolski czy Małopolski. Zdaniem Marii W. Wanatowicz podział Śląska w XVIII wieku „pociągnął za sobą dezintegrację polskiej grupy etnicznej w obu częściach Śląska, ukształtował różne oblicza jej polskości” (Wanatowicz 2006: 39). Dla Polaków z niemieckiego Górnego Śląska Cieszyniacy byli takimi samymi „gorolami” (czyli obcymi) jak Galicjanie; bliżsi mentalnie byli im Poznaniacy, którzy w XIX wieku – jako obywatele tego samego państwa – bardziej interesowali się sprawami Górnego Śląska niż mieszkańcy Kongresówki czy Galicji⁵. Śladem tych różnic są funkcjonujące do dziś nazwy mieszkańców regionu, dzielące Ślązaków na Górnoślązaków i Cieszyniaków (Wanatowicz 2006: 39) lub bardziej potocznie – na prajzoków i cysaroków (Greń 2014: 255).

3. *Śląsk* w dziennikach krakowskich i lwowskich z lat 1916–1922

Jakie wyobrażenie o Śląsku miał mieszkaniec zaboru austriackiego i co oznaczała dla niego nazwa *Śląsk*? Prasa jest cennym źródłem do obserwacji takich zjawisk, bo gazety na początku XX wieku to w zasadzie jedyne środki masowego przekazu. W interesującym nas czasie dwoma głównymi ośrodkami wydawniczymi w Galicji były Lwów i Kraków, więc za reprezentatywny uznano materiał z tamtejszych dzienników, z „Gazety Lwowskiej” (oficjalnej gazety namiestnictwa Galicji) i „Kuriera Lwowskiego” (związanego z ruchem ludowym), a także z trzech dzienników krakowskich: konserwatywnego „Czasu”, związanej w okresie I wojny światowej z Naczelnym Komitetem Narodowym „Nowej Reformy” oraz z wysokonakładowego, nastawionego na masowego odbiorcę „Ilustrowanego Kuriera Codziennego”. Były to wówczas dzienniki o ustalonej pozycji. Cztery z nich ukazywały się od kilkudziesięciu lat, długiej tradycji nie miał jedynie wydawany od 1910 roku „Ilustrowany Kurier Codzienny”, ale z powodzeniem konkurował z pozostałymi tytułami ze względu na swój sensacyjno-informacyjny charakter.

Aby pokazać, jak ewoluują w tekstach treść i zakres nazwy *Śląsk*, do analizy nieprzypadkowo wybrano przedział czasowy 1916–1922. Jak już

⁵ Tutaj trzeba dodać, że dla Ślązaka w XIX wieku Polska była bytem zewnętrznym; zmieniło się to dopiero w XX wieku, co na przykładzie opozycji *Śląsk – Polska* w pieśniach ludowych pokazała Anna Tyrpa (2005: 166–171).

wspomniano na wstępie, to schyłkowy okres Galicji, a więc lata przełomowe. Pierwsze trzy lata to czas wojny. Polska była wówczas podzielona między państwa zaborcze, przy czym w lecie 1915 roku Rosja wycofała się z Królestwa Polskiego i w 1916 roku znajdowało się ono pod okupacją niemiecko-austriacką. Wówczas, na półmetku wojny światowej, zaczęły zmieniać się nastroje wśród Polaków, gdyż wizja odrodzenia państwa polskiego stawała się coraz bardziej realna. W proklamacji z 5 listopada 1916 roku Austro-Węgry i Niemcy obiecywały okupowanemu Królestwu namiastkę niepodległości, w Warszawie powstała Rada Regencyjna⁶. Krótco potem – 21 listopada – zmarł cesarz Franciszek Józef, władca, ale i symboliczna opoka cesarstwa Habsburgów. Stary porządek, do którego Galicjanin był przyzwyczajony od lat, został zachwiany. W 1918 roku zakończyła się wojna, Polska odzyskała niepodległość, ale przez pięć lat walczyła – drogą dyplomatyczną lub zbrojnie – o swoje granice. Galicja stała się częścią odrodzonego państwa polskiego, choć do 1923 roku pozostawała otwarta kwestia przynależności państwowej Galicji Wschodniej. Kilka lat toczył się spór o ziemie śląskie pomiędzy Polską a Niemcami oraz Polską a Czechosłowacją. Sprawa granicy polsko-czechosłowackiej została ostatecznie rozstrzygnięta w lipcu 1920 roku, granicę polsko-niemiecką wytyczono i zatwierdzono w październiku 1921 roku. Oficjalnie Górny Śląsk przyłączono do Polski w czerwcu 1922 roku.

W okresie zaborów Śląsk austriacki nie stanowił dla Galicjanina obszaru, który leżał za granicą, bo sama Austria jako cesarstwo nie stanowiła „zagranicy”. Oba kraje koronne znajdowały się w tym samym państwie, miały tego samego władcę i stolicę w Wiedniu. Łączyły je powiązania ekonomiczne, zwłaszcza zachodnia część Galicji – jak można sądzić na podstawie zawartości tamtejszych gazet – stanowiła atrakcyjny rynek dla Śląska. Reklamy i ogłoszenia drobne w krakowskich dziennikach zamieszczali rzemieślnicy, kupcy, prawnicy, szkoły, firmy oraz osoby prywatne, m.in. z Cieszyna, Karwiny, Bogumina, Bielska oraz z Karniowa, Jesenika, Opawy i okolic⁷. W adresie podanym w ogłoszeniu dodawano wówczas po nazwie miejscowości *Śląsk austriacki* lub krócej *Śląsk*, np.: „Cieszyn, Śląsk austr.”, „Bogumin, Oderberg

⁶ Gazety galicyjskie traktowały to wydarzenie jako moment przełomowy, „dziejowy”. Na przykład „Gazeta Lwowska” 8 listopada 1916 roku pisała na pierwszej stronie o uroczystościach z okazji „proklamacji państwa polskiego”, do którego zresztą Galicja nie została włączona.

⁷ Trzeba zaznaczyć, że reklamy zamieszczane w prasie galicyjskiej pochodziły nie tylko ze Śląska, lecz także z Czech, Dolnej Austrii z Wiedniem oraz Węgier.

(Śląsk)”, „Freiwaldau⁸, Schützenstr., Śląsk austriacki”, „Zuckmantel⁹, Śląsk austriacki”¹⁰. W wiadomościach prasowych *Śląsk* ma zawężony zakres w stosunku do nazewnictwa historycznego, do 1918 roku dla Galicjanina oznacza na ogół sąsiedni kraj koronny, np.:

Polscy uchodźcy. Z Opawy piszą: Zagnana zawieruchą wojenną aż na *Śląsk*, a mianowicie do Opawy, stanisławowska dyrekcja kolejowa, stała się tu ogniskiem, kupiającym [*sic!*] do koła siebie nie tylko uchodźców miejscowych, ale z dalszych okolic. [„Kurier Lwowski” 05.01.1917]

Na razie, aż do czasu wynajęcia odpowiedniego lokalu i urządzenia tego składu w Krakowie, dla powiatów zachodnich fungować będzie skład odzieży dla uchodźców w Jägerndorfe, na *Śląsku*. [„Kurier Lwowski” 27.02.1918]

Zwracamy uwagę, że książki szkolne w języku polskim, wydawane przez rządowy Zakład w Wiedniu dla szkół polskich na *Śląsku* i Bukowinie, są znacznie tańsze od książek, wydawanych przez Zakład Ossolińskich [dla Galicji – przyp. M.S.-B.], chociaż wydawane są w płóciennych oprawkach. [„Nowa Reforma” 12.08.1918]

W relacjach „wewnętrznych” Galicji ze Śląskiem szczególne miejsce zajmował zorientowany propolsko, ale i leżący bliżej niż Opawa czy Karniów, Śląsk Cieszyński. Ta bliskość geograficzna i mentalna wpływa też na sposób funkcjonowania nazwy *Śląsk* w prasie. Jednowyrazowy onim *Śląsk* ma w dziennikach galicyjskich podwójną referencję: 1) ‘kraj koronny w Austrii’; 2) ‘Śląsk Cieszyński / Księstwo Cieszyńskie’, czyli część tego kraju koronnego. Analogicznie przymiotnik relacyjny *śląski* może oznaczać to samo co *cieszyński*. Nierzadko używa się wariantywnie obu form w tekście, dwuwyrazowej *Śląsk Cieszyński* i skróconej *Śląsk*, w odniesieniu do tego samego obszaru, np.: „Delegacja *Śląska Cieszyńskiego* konferowała z komend. Piłsudskim. Naczelnik przyjął ją życzliwie i przyrzekł wysłać oddziały polskie na *Śląsk*” [„Kurier Lwowski” 29.11.1918].

W wielu tekstach *Śląsk* nie pojawia się z członem dyferencyjnym. Na przykład w styczniu 1916 roku „Nowa Reforma” omawia sytuację polskiego szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim, używając wyrażen: *nauczycielstwo na Śląsku*, *nauczycielstwo śląskie*, *szkoły na Śląsku*:

⁸ Obecnie Jeseník w Czechach.

⁹ Obecnie Zlaté Hory w Czechach.

¹⁰ W cytatach ze źródeł pozostawiono wszędzie oryginalną pisownię.

Nauczycielstwo śląskie na wojnie. Statystykę nauczycieli śląskich, powołanych do służby wojskowej, zamieszcza ostatni zeszyt „Miesięcznika pedagogicznego”. Wykazuje ona, jak znaczny udział w walce bierze nauczycielstwo ze Śląska. W publicznych szkołach na Śląsku uczy nauczycieli 1.850, a z tych obecnie jest na wojnie 915. [...] W okręgu Cieszyńskim wróciło 35 nauczycieli szkół polskich, we Frysztaćkach około 40. [„Nowa Reforma” 05.01.1916]

Dzisiaj może wydawać się to zbytnim uogólnieniem albo nieściśłością, ale ówczesna prasa odwołuje się w ten sposób do wspólnej z czytelnikiem wiedzy o świecie. Jest to opis prowadzony „od wewnątrz”, z perspektywy mieszkańca regionu¹¹. Kiedy „Kurier Lwowski” pisze w numerze z 1 listopada 1918 roku: „Rada narodowa zawiadomiła o objęciu rządów na Śląsku telegraficznie rząd krajowy śląski w Opawie, Komisję likwidacyjną w Krakowie i rząd polski w Warszawie”, dla odbiorcy orientującego się w sytuacji jest oczywiste, że chodzi o przejęcie kontroli na tzw. polskim Śląsku, czyli Śląsku Cieszyńskim, natomiast wyrażenie *rząd śląski* odnosi się do innej płaszczyzny, do całego kraju koronnego, czyli dotychczasowego Śląska austriackiego.

W niektórych przypadkach trudno stwierdzić jednoznacznie, jaka była intencja użycia przez dziennikarza nazwy *Śląsk* i czy w ogóle się nad tym zastanawiał, bo była to przecież powszechna praktyka. Przykładem tego są poniższe cytaty, w których mowa o zdarzeniach w miejscowościach położonych w granicach Śląska austriackiego, ale dokładniej – w obwodzie cieszyńskim:

Wylewy na Śląsku. Pisma krakowskie donoszą, że w Wędryni¹² na Śląsku nastąpiło onegdaj oberwanie chmury. Cała okolica zalana wodą. Straty bardzo wielkie. Z innych okolic Śląska donoszą również o spustoszeniach, wyrządzonych ulewą. [„Kurier Lwowski” 15.08.1918]

Wiec polski w Czechowicach. Ubiegłej niedzieli odbył się w tej miejscowości, położonej pod Bielskiem na Śląsku tłumny wiec, na którym po przemowie posła Londzina powzięta została jednomyślna rezolucja, domagająca się polskich obszarów Śląska do wolnej niepodległej Polski. [„Kurier Lwowski” 13.07.1918]

Kiedy natomiast w dziennikach krakowskich czy lwowskich z lat 1918–1920 znajdziemy tytuły tego rodzaju: *Na Śląsku, Czego nie wolno pisać o Śląsku w Warszawie?*, *Ze śląskich kresów*, *O pomoc dla Śląska*, *Żołnierz*

¹¹ Na tę funkcję skróconych wariantów toponimów zwrócił uwagę Artur Rejter (2017: 233–234), pisząc o wariantowości *Nowa Huta / Huta*.

¹² Cz. Vendryně, wieś w obecnym okręgu Frydek-Mistek w Republice Czeskiej, na Zaolziu.

*polski stoi na Śląsku z bronią u nogi, Śląsk staje w ogniu*¹³, możemy zakładać z dużym prawdopodobieństwem, że mowa o Śląsku Cieszyńskim, który był wówczas przedmiotem sporu pomiędzy Polską a Czechosłowacją. Taką – wąską z naszego współczesnego punktu widzenia – perspektywę ma relacja z lipca 1919 roku pt. *Premier Paderewski w przejeździe przez Ślązk*¹⁴, gdzie pisze się o „sprawie Ślązka”, „synach i córach śląskich”:

Odpowiadając na serdeczną owacyę, podkreślił premier przedewszystkiem godne zachowanie się tubylczej ludności polskiej popierające najskuteczniej sprawę *Ślązka*. Z najwyższym uznaniem podniósł dalej ogrom zasług cieszyńskiej Rady Narodowej, wyrażając wdzięczność jej członkom i podziękę „synom i córom *śląskim*” za powołanie do życia tak doskonałej reprezentacyi narodowej.

Sprawa *Ślązka* stoi według słów Premiera bardzo dobrze; nie miecz ją rozstrzygnie, lecz zgodne porozumienie obu narodów, w ostateczności siła głosów i narodowych sumień ludności. [„Gazeta Lwowska” 24.07.1919]

W tym miejscu trzeba zaznaczyć, że dla polityków galicyjskich aktywnych w ruchu niepodległościowym przedmiot zainteresowania stanowi przede wszystkim Śląsk Cieszyński, nie cały austriacki Śląsk ani też – przynajmniej początkowo – Górny Śląsk. Warto porównać materiał prasowy z innymi dokumentami z epoki, jakimi są utrwalone w stenogramach przemówienia sejmowe, pokazują one bowiem taką samą perspektywę. W Sejmie Ustawodawczym działającym od lutego 1919 roku posłowie ludowcy z Galicji, dyskutując o ewentualnych granicach Polski, stosowali następujące wyliczenia:

Nie damy sobie wydrzeć ani Lwowa ze wschodnią Galicją, ani *Śląska z Cieszyнем*, an[i] Orawy i ziemi Spiskiej, ani ziem polskich dawnego zaboru pruskiego z Poznaniem i Gdańskiem, ani naszych ziem wschodnich z Wilnem [...]. [źródło: KDP, W. Witos, 22.02.1919]

[...] będziemy bronić Lwowa ze Wschodnią Galicją, będziemy bronić Spiszu, Orawy, *Śląska razem z Cieszyнем*, Poznania, Gdańska i Wilna. [źródło: KDP, J. Dąbski, 07.03.1919]

Cieszyn jest z punktu widzenia Galicjanina głównym miastem Śląska, bo wartościuje się go pozytywnie jako ośrodek polskości. W zebranym materiale znalazły się nawet przykłady zastosowania przymiotnika *polski* jako członu

¹³ Przytoczone tytuły pochodzą z „Czasu” (wyd. z 05.11.1918), „Kuriera Lwowskiego” (wyd. z 24.08.1918, 18.10.1918 i 30.11.1918) oraz „Ilustrowanego Kuriera Codziennego” (wyd. z 17.08.1919 oraz 18.02.1920).

¹⁴ Dzienniki lwowskie – w odróżnieniu od krakowskich – długo stosowały pisownię *Ślązk*. „Kurier Lwowski” zmienił zapis w 1916 roku, „Gazeta Lwowska” jeszcze w 1919 roku pisała o „powstaniu na Górnym Ślązku”.

odróżniającego, służącego do zidentyfikowania Śląska Cieszyńskiego i jego mieszkańców:

Strajk na Śląsku. Ruch strajkowy, zapoczątkowany w Wiedniu i Pradze, rozszerzył się także na zagłębie górnicze i fabryczne ostrawsko-karwińskie. *Śląsk polski* i część Moraw ogarnięte zostały ruchem strajkowym. [„Kurier Lwowski” 25.01.1918]

Ślązacy polscy nie przyjmą tej roli. To twardy lud, który ma pełną świadomość narodową, zna swoją siłę i ufa, że Polska za nim stanie. [„Ilustrowany Kurier Codzienny”, 18.02.1920]

Należy zauważyć, że ten wariantywny sposób nazywania miejsca i ludzi może mieć różne nacechowanie stylistyczne. W pierwszym przykładzie zestawienie *Śląsk polski* ma charakter neutralny (‘część Śląska austriackiego, w której przeważają Polacy’, w odróżnieniu np. od Śląska Opawskiego), składniowo tworzy ono szereg z neutralnymi znaczeniowo *Morawami*. W drugim przykładzie ‘bycie polskim’ ma wymiar wartościujący, tożsamościowy.

Podsumowując dotychczasowe rozważania, podkreślmy, że dopóki istnieją Austro-Węgry, uwaga czytelnika galicyjskich dzienników koncentruje się na Śląsku austriackim jako sąsiadującej z Galicją części tego samego państwa, szczególnie na bliskim kulturowo Śląsku Cieszyńskim. Część pruska Śląska wydaje się odległa nie tyle geograficznie, co mentalnie, bo należy do innego państwa. To nie oznacza jednak, że nie istnieje w świadomości Galicjanina. Nazywa się ją ogólnie *Śląskiem pruskim* lub – w odniesieniu do graniczącej z zachodnią Galicją rejencji opolskiej – stosuje się nazwy *Śląsk górny* (lub *Górny Śląsk*)¹⁵, rzadziej *Śląsk opolski*, np.:

Na Nowy Rok 1915 stała druga armia jeszcze w Królestwie Polskiem, przeszkodziwszy swą śmiałą, nie dającą się powstrzymać ofensywą, wtargnięciu nieprzyjaciela do *Śląska pruskiego* i poparłszy najskuteczniej operacje Niemców. [„Nowa Reforma” 03.01.1916]

To też wobec oczywistego znaczenia wspomnianych okolic, które doskonale zaokrąglają obszar *Śląska górnego*, tak ważne dla niemieckiego przemysłu, rychło postanowiono w Berlinie ich zbadanie górnictwo-geologiczne. [„Kurier Lwowski” 30.05.1916]

Jednym słowem w narodowo uświadomionej prowincji poznańskiej i w Prusach Zachodnich różnica między procentem polskiego zaludnienia, a polskich dzieci szkolnych wynosi 7–9 proc., w słabiej uświadomionym *Śląsku opolskim* wynosi 14 proc., a w obszarze bardzo słabo uświadomionych narodowo Mazurów, w olsztyńskiej rejencji Prus Wschodnich różnica ta dochodzi 22 proc.! [„Kurier Lwowski” 09.01.1917]

¹⁵ Szyk *Górny Śląsk* był uznawany za germanizm (por. niem. *Oberschlesien*) jeszcze w latach 20. XX wieku (zob. Zawiliński 1922).

„Voss. Ztg.” zamieściła wiadomość, że w naradach w niem. kwaterze głównej i w Salzburgu poruszono sprawę regulacji i stosunków handlowych *Śląska górnego*. [„Kurier Lwowski” 22.08.1918]

Kordon pograniczny między Galicyą a Królestwem Polskiem został ostatecznie zniesiony. Skorzystali z tego w Krakowie i okolicy mali i wielcy paskarze i rzucili się gromadnie na najbliższą okolicę Król. Polskiego, gdzie wykupują wszystkie artykuły spożywcze i wywożą je następnie przez Chrzanów lub Oświęcim na *Śląsk pruski*. [„Nowa Reforma” 25.10.1918]

O miejscu jakiegoś punktu czy obszaru na mapie mentalnej wiele mówi układ treści czasopisma i to, na której stronie i w jakim dziale znajdują się odpowiednie wiadomości. Znamienne, że krakowska „Nowa Reforma” aż do jesieni 1918 roku umieszcza wiadomości z Górnego Śląska (czyli z Niemiec) w rubryce *Ze świata*¹⁶, np.:

Znaczką na masło w Niemczech. „Górnoślązak” donosi z Bytomia, że magistrat tamtejszy w najkrótszym już czasie wyda znaczkę na masło. [...] Ponieważ w *górnoszląskich miastach* brak masła, miasto Bytom wyznaczyło na osobę i jeden tydzień tylko 50 gramów. [„Nowa Reforma” 28.02.1916]

Z Gliwic na *Górnym Śląsku* donoszą, że wskutek udaru sercowego zmarł tam wczoraj poseł centrowy, Augustyn Warło, który zastępował w parlamencie Rzeszy okręg wyborczy gliwicko-toszecko-lubliniecki. [„Nowa Reforma” 09.02.1918]

NOWY ZAKAZ NA *GÓRNYM ŚLĄSKU*. „Gazeta Opolska” dowiaduje się z Głogówka (Ober-Glogau), że tamtejszy burmistrz zakazał Kółku oświatowemu odbywania posiedzeń, ponieważ obrady i wykłady nie odbywają się w języku „polsko-górnośląskim”, lecz w „wysokiej polszczyźnie” (hochpolnisch). [„Nowa Reforma” 09.08.1918]

W 1918 roku częściej niż wcześniej pojawia się w prasie nazwa *Górny Śląsk* (w skrócie też *G. Śląsk*). O tym, że nazewnictwo nie jest jeszcze stabilne, świadczy komentarz metatekstowy *tak zwany*, który poprzedza *Górny Śląsk* w poniższym cytacie:

Bogactwo *Górnego Śląska*. Rząd niemiecki przyjął bez zastrzeżeń 14 punktów Wilsona; w myśl 13 punktu musi wejść w obszar państwa polskiego także *Śląsk opolski* i *cieszyński*, gdyż ziemie te są przeważnie przez Polaków zamieszkałe. O *Śląsku cieszyńskim* pisze się w prasie galicyjskiej dość często, mniej natomiast znane są w Galicji i w Królestwie stosunki na *Śląsku opolskim*, czyli t. zw. *Górnym Śląsku*. [„Kurier Lwowski” 16.10.1918]

¹⁶ W „Nowej Reformie” przegląd bieżących wydarzeń, zatytułowany *Kronika*, składał się z wiadomości z Krakowa oraz z oznaczonych nagłówkami działów: *Z kraju* [czyli z Galicji – przyp. M.S.-B.], *Ze świata*; nieregularnie ukazywały się działy: *Z Królestwa Polskiego*, *Ze Lwowa*.

W ostatnich miesiącach wojny perspektywa Polaków z Galicji zmienia się wraz z rozwojem wypadków. Z żądaniem przyłączenia ziem zaboru pruskiego oraz Górnego Śląska do Polski wystąpił w parlamencie niemieckim 25 października 1918 roku poseł Wojciech Korfanty, a rejencja opolska z zagłębieniem przemysłowym wzbudzała coraz większe zainteresowanie polskich polityków także z innych zaborów. W 1919 roku wybuchło tam pierwsze z trzech powstań, które przyjęto jako sygnał, że również ten obszar może przynajmniej częściowo należeć do Polski.

Pruski Śląsk to określenie mówiące o dotychczasowej przynależności regionu, raczej niefortunne ze względów propagandowych. Dlatego też w polskiej prasie pisze się wówczas nie o pruskim czy niemieckim Śląsku, ale Górnym Śląsku lub Śląsku, np.:

[...] wszyscy na to się godzą [na zjednoczenie Polski – przyp. M.S.-B.], a nawet Niemcy, dla których do niedawna Poznańskie i *Śląsk* były czerwoną płachtą – oswajają się z tą myślą, że Polacy naturalnie nie wyobrażają sobie Polski bez Poznańskiego i *Śląska* i dostępu do morza. [...] Odezwa Rady Regencyjnej zapowiada program polski obejmujący wszystkie ziemie polskie z dostępem do morza, a więc także Galicję, Poznańskie i *Śląsk górny*, jako krok bezwarunkowo radykalny. [„Kurier Lwowski” 11.10.1918]

Dnia 23 września 1919 r. na konstytuującym zgromadzeniu Zjednoczenia Ziemiaków we Lwowie została otwarta składka Ziemiaków wschodniej Małopolski na *Górny Śląsk*. [„Gazeta Lwowska” 03.10.1919]

Z czasem zrezygnowano ze stosowania popularnego wcześniej w prasie galicyjskiej jednowyrazowego wariantu *Śląsk* w odniesieniu do Śląska Cieszyńskiego. Ponieważ do roku 1921 – do czasu ostatecznego ustalenia przebiegu granic – wiadomości zarówno z Górnego Śląska, jak i ze Śląska Cieszyńskiego równie często gościły na łamach dzienników, zwracano większą uwagę na konieczność używania członów dyferencyjnych, tj. *Górny*, *Cieszyński*.

Od czerwca 1922 roku *Śląsk* ponownie zmienia zakres, przesuwały się granice referencji tej nazwy, bo powstaje województwo śląskie¹⁷. Obejmuje ono i część poaustriackiego Śląska Cieszyńskiego, i część pruskiego Górnego Śląska. O tym momencie pisze historyczka: „W autonomicznym województwie śląskim, w Polsce niepodległej, spotkały się oba odłamy Ślązaków określających się już powszechnie się jako Górnoślązacy i Cieszyniacy”

¹⁷ Województwo śląskie zostało powołane na podstawie uchwalonego przez sejm statutu organicznego z 15 lipca 1920 roku, ale do 1922 roku istniało jedynie w dokumentach.

(Wanatowicz 2006: 39). Śledząc artykuły powstałe po przyłączeniu Górnego Śląska do państwa polskiego, można zauważyć, jak zmienia się „tekstowy świat” Galicjanina, wtedy już byłego Galicjanina. Gazety używają deskrypcji *polska / niemiecka część Górnego Śląska*. Dziennikarze rysują nową mapę, na której np. Kraków staje się dla Górnego Śląska „drugim Wrocławiem”: „Wielka przyszłość gospodarcza Krakowa, który zastąpi miejsce Wrocławia. [...] firmy *górnos Śląskie* muszą zamiast do Wrocławia kierować się teraz do Krakowa, jako do nowego środowiska gospodarczego” („Ilustrowany Kurier Codzienny” 24.06.1922).

4. Podsumowanie

Na zakończenie warto podnieść kwestię umiejętności odczytywania map mentalnych, która także jest historycznie zmienna. Ewoluuje ona w kolejnych pokoleniach, m.in. dlatego że na stare mapy nakładamy aktualne wyobrażenia. Do zilustrowania tej tezy niech posłużą następujące dwie wiadomości z epoki:

Strajk powszechny w kraju. Kraków. (Tel. wł.). Strajk powszechny w kraju objął nie tylko [*sic!*] Kraków i okolice, ale całą Galicję zachodnią. Zarówno w Wieliczce, jak i w kopalniach węgla w Zagłębiu krakowskim, nie zjechali do szybów górniczy.

Także *Śląsk* zjednoczył się w proteście.

Robotnik polski odmówił dziś pracy, a wspólny komitet uchwalił rezolucję, żądającą złączenia *Śląska* z resztą Polski niepodzielnej i zjednoczonej. [„Kurier Lwowski” 20.02.1918]

Wstrzymany wywóz *śląskiego* węgla do Galicji. Jak się dowiadujemy rząd centralny wiedeński miał wydać okólnik do zarządów kopalń w *zagłębiu śląskim*, by wstrzymały wszelkie wysyłki węgla do Galicji. Zarządzenie to ma związek ze zamknięciem wywozu żywności z Galicji do Wiednia. [„Nowa Reforma” 25.10.1918]

Obie wiadomości z 1918 roku dotyczą austriackiego Śląska, dokładnie – Śląska Cieszyńskiego, na którym od XIX wieku rozwijał się przemysł ciężki. Można jednak założyć, że wyobrażenia współczesnego polskiego czytelnika dzięki obecnym także w przekazach medialnych XXI wieku słowom kluczowym (*strajk, kopalnie, górniczy, śląski węgiel*, a wreszcie sam *Śląsk*) skieruje się w stronę dobrze znanego – wspomnianego wyżej – stereotypu górniczego Śląska „ze stolicą w Katowicach”. W odpowiedzi na pytanie, w jakich miejscowościach odbywał się strajk, raczej nie padłyby takie nazwy jak Karwina czy Ostrawa, bo po ponad stu latach Śląska Cieszyńskiego nie kojarzymy z górnictwem ani z miastami, które w dwudziestoleciu międzywojennym

znalazły się w Czechosłowacji, a teraz znajdują się w Republice Czeskiej, na Zaolziu.

Odczytywanie mapy mentalnej wymaga wiedzy historycznej, znajomości realiów kulturowych i społecznych. Warto przypomnieć tu słowa Stanisława Gajdy jako autora koncepcji stylistyki integrującej, że tekst jest „reprezentantem zorganizowanej społecznie praktyki komunikacyjnej”, a ta osadzona jest zawsze w pewnym kontekście historyczno-kulturowym (Gajda 2012: 59–60).

Tak jak dzisiaj potocznie mówimy o Śląsku, mając na myśli wyłącznie Górny Śląsk, a dokładniej – jego część przemysłową, tak dla Galicjan nazwa *Śląsk* oznaczała niewielki stosunkowo obszar, a przede wszystkim powiązany kulturowo i politycznie z Galicją Śląsk Cieszyński. Z punktu widzenia poddanego Franciszka Józefa to był właśnie ten „nasz” Śląsk, którego nazwy nie trzeba było obudowywać dodatkowymi określeniami. Czas wojny zmienił wyobrażenia Polaków z Galicji o świecie, wydarzenia powojenne przebudowały ostatecznie ich mapę mentalną. Nazwy miejsc i ludzi były towarzyszami tych zmian, a nawet narzędziem, środkiem wyrazu manifestującym zmiany.

Źródła

- „Czas”, online: Małopolska Biblioteka Cyfrowa, <http://mbc.malopolska.pl/> (dostęp: 28.09.2023).
- „Gazeta Lwowska”, online: Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa, <https://jbc.bj.uj.edu.pl> (dostęp: 28.09.2023).
- „Ilustrowany Kurier Codzienny”, online: Małopolska Biblioteka Cyfrowa, <http://mbc.malopolska.pl/> (dostęp: 18.11.2023).
- „Kurier Lwowski”, online: ANNO. Historische Zeitungen und Zeitschriften, Österreichischen Nationalbibliothek, <https://anno.onb.ac.at> (dostęp: 28.09.2023).
- „Nowa Reforma”, online: Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa, <https://jbc.bj.uj.edu.pl> (dostęp: 18.11.2023).
- KDP: Korpus Dyskursu Parlamentarnego, <https://kdp.nlp.ipipan.waw.pl> (dostęp: 12.12.2023).

Literatura

- Bahlcke J., 2011, Górny Śląsk – studium przypadku powstawania: regionów historycznych, wyobrażeń o obszarach kulturowych, historiograficznych koncepcji prze-

- strzeni. – *Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu*, red. J. Bahlcke, D. Gawrecki, R. Kaczmarek, Gliwice: Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, s. 17–37.
- Chlebda W., 2002, Polak przed mentalną mapą świata, „*Etnolingwistyka*”, 14, s. 9–26, <http://dlibra.umcs.lublin.pl/dlibra/publication/1633/edition/1485/content> (dostęp: 11.12.2023).
- Chlebda W., 2014, O potrzebie mapowania polskiej pamięci / niepamięci zbiorowej. – *Konstrukcje i destrukcje tożsamości*, t. 3: *Narracja i pamięć*, red. E. Golachowska, A. Zielińska, Warszawa: Instytut Sławistyki PAN, s. 39–47.
- Gajda S., 2012, Stylistyka integrująca, „*Poradnik Językowy*”, 6, s. 56–66.
- Greń Z., 2000, *Śląsk Cieszyński: dziedzictwo językowe*, Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Greń Z., 2014, Tożsamość śląska: etniczna czy regionalna? – *Konstrukcje i destrukcje tożsamości*, t. 3: *Narracja i pamięć*, red. E. Golachowska, A. Zielińska, Warszawa: Instytut Sławistyki PAN, s. 251–267.
- Labocha J., 1997, *Polsko-czeskie pogranicze językowe na Śląsku Cieszyńskim: zagadnienia językowe*, Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Rejter A., 2017, Wobec rzeczywistości: nazwy własne w polskim reportażu dwudziestowiecznym – próba analizy diachronicznej, „*Onomastica*”, LXI/1, s. 225–239, <http://dx.doi.org/10.17651/ONOMAST.61.1.14>. (dostęp: 28.12.2023).
- Rykiel Z., 1989, Wyobrażenia i stereotypy Śląska. – *Struktury i procesy społeczno-demograficzne w regionie katowickim*, red. Z. Rykiel, Wrocław–Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 107–120.
- Rzetelska-Feleszko E., 2007, Onomastyka kulturowa. – *Nowe nazwy własne – nowe tendencje badawcze*, red. A. Cieślakowa, B. Czopek-Kopciuch, K. Skowronek, Kraków: Wydawnictwo PANDIT, s. 57–62.
- Sagan-Bielawa M., 2017, Gdzie jest Śląsk? Współczesny językowo-kulturowy obraz województwa śląskiego i jego sąsiadów. – *Kulturowo-językowy obraz Śląska*, red. L. Przymuszała, D. Światała-Trybek, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 13–23.
- Tambor J., 2008, *Mowa Górnoszlązaków oraz ich świadomość językowa i etniczna*, wyd. 2, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Tyrpa A., 2005, Pieśni ludowe jako dokument kontaktów Ślązaków z cudzoziemcami i obcymi krajami, „*Napis*”, XI, s. 165–192.
- Wanatowicz M. W., 2006, Tożsamość Śląska w oglądzie historycznym. – *Dynamika śląskiej tożsamości*, red. J. Janeczek, M. S. Szczepański, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 35–55.
- Witosz B., 2009, *Dyskurs i stylistyka*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/383959/edition/361818?language=en> (dostęp: 28.12.2023).

Zawiliński R., 1922, I. Caveant consules..., „*Poradnik Językowy*”, 39–40, s. 121–123, <https://poradnik-jezykowy.uw.edu.pl/issue/349> (dostęp: 22.12.2023).

Żywicka B., 2006, Śląsk. – *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. J. Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 299–302.

*Austrian Silesia and Prussian Silesia in the press of Galicia
from 1916 to 1922*

The article deals with the historical and cultural circumstances of the range and meaning of geographical name *Śląsk* (*Silesia*) and its derivatives (*Upper Silesia*, *Cieszyn Silesia*, *Opole Silesia*) using the example of Polish newspapers edited in Cracow and Lviv (former Galicia). The analysis shows that the choronym *Śląsk* was relatively narrow in its scope in Galician journals. Until the end of the First World War the name had mainly referred to the crown land of the Austro-Hungarian Empire. The ways of naming parts of Silesia have been changing from 1920 to 1922, when finally part of Cieszyn Silesia (former Austrian Silesia) and then part of Upper Silesia (former Prussian Silesia) were annexed to the Polish state. According to Wojciech Chlebda's conception of “mental map”, toponyms used in texts not only identify places, but also constitute components of the cultural code of a community at particular time.

Keywords: *proper names, toponymy, mental map, Austria-Hungary, Upper Silesia*